

научных традиций, что различают две категории документов: «источники» и «литература». Исходя из этого, из документальных источников мы выделяли только те оригинальные материалы, которые относятся к периоду 20-30-х гг. XX в. или созданные его современниками.

Ключевые слова: документальные источники, историческое образование, методическое обеспечение, педагогическая пресса.

Summary
A.Yo.Kovach

Documentary Sources of School Historical Education in Subcarpathian Rus

The article is dedicated to documentary sources of school historical education issued in the period from 1919 till 1938 on the territory of Subcarpathian Rus. Author analyses legal acts, documents of clerical work, statistics, reference materials, procedural guideline materials, pedagogical printed press, journalism and personal documents, which show condition of historical education at schools. Review the source base is made in the light of French and Russian scientific traditions that distinguish the two categories of documents: «source» and «literature». Therefore, from documentary sources we isolated only original materials related to the period of the 1920s and 1930s., or created by contemporaries of that period.

Key words: documentary sources, historical education, procedural guidelines, pedagogical printed press.

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.

УДК 37(09)477

Н.М.КОЛЯДА,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Умань)

Джерельна база дослідження історії дитячого руху в Україні

У статті здійснено аналіз джерелознавчої бази історії вітчизняного дитячого руху. Узагальнивши різні наукові підходи, автором виокремлено основні групи джерел з проблеми історії дитячого руху: речові джерела; кінофотофонодокументи; образотворчі матеріали; письмові джерела. Особливу увагу відведено аналізу письмових джерел (документи партійних, молодіжних і дитячих організацій; опубліковані звернення, листи, відозви радянських органів до піонерів та школярів, учителів, комсомольців; статті, листи, висловлювання про юних піонерів партійних, державних і громадських діячів; статистичні джерела; матеріали періодичної преси; документи освітніх, наукових установ, навчальних закладів та органів народної освіти; мемуарна література; матеріали міжнародного дитячого руху).

Ключові слова: дитячий рух, джерелознавство, історико-педагогічне джерело, класифікація джерельної бази.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Одним із важливих етапів у структурі історико-педагогічних досліджень є формування його джерельної бази. Причому для вирішення поставлених завдань дослідник має використовувати як уже відомі, так і нові джерела. Проблема відбору, встановлення достовірності, а також точності історичних джерел, методи обробки і аналізу відомостей, що їх вони містять в них, розробляються джерелознавством – спеціальною галуззю історичного знання, наукою про історичні джерела, теорію і практику їх використання в дослідженнях.

У контексті означеного заслуговує на увагу джерелознавчий аспект дослідження дитячого руху як унікального соціально-педагогічного феномену в історії вітчизняної та зарубіжної педагогіки.

Формулювання цілей статті... Мета статті – здійснити аналіз та класифікацію джерелознавчої бази історії вітчизняного дитячого руху.

Вклад основного матеріалу... Джерелознавство історії дитячого руху розробляє проблеми відбору, встановлення достовірності й точності історичних джерел, а також методи узагальнення і аналізу вміщених відомостей. Воно дає історикові дитячого руху засоби для встановлення і перевірки правильності використання джерел шляхом з'ясування, якою мірою, чи повно і об'єктивно проведений відбір документів, які лягли в основу дослідження, і наскільки добре автор обізнаний зі спеціальною історичною літературою, володіє методами наукової критики і прийомами дослідження джерел в історико-педагогічному дослідженні. Ретельне звіряння даних, які містяться в джерелах, з коментарями і судженнями про них автора дає змогу встановити рівень його дослідницької культури і завдяки цьому визначити репрезентативність запропонованих ним висновків, оскільки прогалини у знанні джерел і прийомів їх критики призводять до звуження фактичного матеріалу і помилок методологічного характеру [5, с.98–99].

Основним у джерелознавстві є поняття історичне джерело, яке трактується по-різному. Проте усі дослідники сходяться на думці, що історичне джерело є основою наукового пізнання минулого, несе в собі інформацію про факти історичної дійсності [11, с.87]. Наприклад: історичні джерела – це «...продукти діяльності людей, які містять в собі інформацію про реальне життя суспільства та людей, належать до нього в єдності безпосереднього та опосередкованого відображення, свідчать про закономірний процес розвитку людського суспільства та, будучи залученими до сфери історичного дослідження, служать засобом історичного пізнання» [10, с.18].

Важливе методологічне значення мають зв'язки джерелознавства з іншими історичними дисциплінами: історіографією (яка відображає процес накопичення, вивчення і використання історичних джерел, досвід роботи з ними) та архівознавством (особливо стосовно визначення істинності, часу створення та інших ознак документів, експертизи їхньої наукової цінності, класифікації) [2, с.250].

Загальні методологічні особливості джерелознавства знайшли відображення і в педагогічному контексті. Проте на сьогодні ця проблема не дістала належного висвітлення у науково-педагогічній літературі. Зокрема, це стосується і визначення самого педагогічного джерелознавства.

Відтворення історико-педагогічних явищ в їх генезі та взаємозв'язку потребує всебічного вивчення й аналізу історико-педагогічних джерел, які, за аналогією до історичного, є основою педагогічного джерелознавства. Відповідно до визначення, запропонованого К.Васильєвим, історико-педагогічні джерела – це «...пам'ятки духовної і матеріальної культури, що відображають людську діяльність» [3, с.147]. Проте, на нашу думку, таке трактування не відображає специфіки історико-педагогічних досліджень.

Більш точним є визначення, запропоноване Д.Раскіним: «Під історико-педагогічним джерелом ми розуміємо продукт соціальної діяльності, що містить у вигляді певної знакової системи інформацію про суспільні процеси виховання та навчання, закріплює цю інформацію та володіє потенційними умовами для включення цієї інформації в систему історико-педагогічних знань» [11, с.91].

На думку дослідників, особливості вивчення педагогічних фактів полягають у тому, що їх не можна безпосередньо спостерігати та експериментально відтворити. Факти минулої педагогічної дійсності пізнаються опосередковано, через джерела. Історики педагогіки визнають різноманіття видів педагогічних джерел, яке, у свою чергу, породжене різноманіттям форм соціально-педагогічної діяльності людей і відносин між ними [2, с.262].

Всебічний науковий аналіз будь-якого явища неможливий без залучення широкого кола джерел, без оволодіння ученими-педагогами основними методами історико-педагогічного дослідження. Це має важливе значення і у процесі вивчення історії дитячого руху.

У науковій сфері нині простежується тенденція до узгодження основних підходів розуміння природи дитячого руху, його сутності, принципів побудови та функціонування. У цьому контексті набуває актуальності вивчення джерелознавчої бази досліджень історії дитячого руху початку ХХст. – середини 30-х років ХХ ст. як одного з важливих етапів у розвитку досліджуваного соціально-педагогічного явища. Проте на сьогодні проблема джерелознавчої бази досліджень історії дитячого руху не одержала належного обґрунтування.

На думку М.Ф.Басова, розглядаючи джерела вивчення історії дитячого руху, необхідно виходити з розуміння їх як особливих пам'яток минулого, що виникли у результаті появи дитячих об'єднань, які безпосередньо відображають певні суспільні відносини в конкретних історичних умовах [2, с.258].

Проте пізнання історичного процесу розвитку дитячого руху ускладнюється (а іноді навіть є неможливим) без продуманої класифікації історико-педагогічних джерел. Багато десятиліть тривають дискусії істориків, істориків педагогіки про принципи класифікації: одні беруть за основу місце зберігання джерел, інші – їх класову, партійну приналежність, треті – ознаку близькості до відображуваних подій (враховуючи так звані історичні залишки та історичну традицію). Досить поширеними є класифікації джерел за змістом, за типом (речові, письмові, усні, етнографічні, лінгвістичні (фольклорні), фотокінодокументи і фонодокументи) та ін. [16, с.9–13].

Окремо пропонується класифікація архівних історико-педагогічних джерел: нормативні матеріали; первинні документи навчально-виховних установ, навчальних закладів та органів народної освіти; вторинні документи навчально-виховних установ; особисті документи; мемуари; статистичні матеріали (К.Васильєв) [3, с.147–148].

Узагальнивши різні підходи ми обрали таку класифікацію джерел з проблеми розвитку дитячого руху: *речові джерела* (місця і будівлі, де відбувалися важливі події з життя дитячих організацій, символіка, зразки форми членів організацій різних років; предмети похідного й табірної спорядження тощо); *кінофотодокументи* (документальні фільми; фотокопії історичних документів, різних речових пам'яток, фотографії, що відображають життя дитячих

організацій, об'єднань, їхніх керівників і лідерів; записи на грамплатівки виступів та звернень до піонерів відомих державних і громадських діячів, скаутських і піонерських пісень різних років [4]); *образотворчі матеріали* (картини, гравюри, скульптури, плакати, листівки, поштові мініатюри тощо); *письмові джерела*. Класифікація історико-педагогічних джерел передбачає врахування специфіки дослідження історії дитячого руху, а кожна з розглянутих груп відрізняється своєрідністю, потребує особливого підходу у процесі відбору та аналізу.

Зупинимося більш детально на аналізі письмових джерел (які склали основу джерельної бази нашого дослідження).

Документи партійних, молодіжних і дитячих організацій, що зберігаються у фондах центральних та місцевих архівів. Серед них заслуговують на увагу фонди Центрального державного історичного архіву України, Київ [14], Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Київ [8], Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Київ [6], Російського державного архіву соціально-політичної історії, Москва [9] та інших вітчизняних і зарубіжних архівних установ.

Значний науковий інтерес для вивчення історії піонерської організації становлять документи і матеріали Комуністичної Спілки Молоді (КСМ), яка здійснювала безпосереднє керівництво дитячим рухом. Серед них – матеріали з'їздів і конференцій комсомолу, постанови ЦК і пленумів, рішення Бюро юних піонерів при комітетах КСМ та ін. Основні документи союзу молоді, що стосуються піонерської організації, зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (Київ) та Російському Державному Архіві соціально-політичної історії (Москва).

Значна частина джерельної бази – це матеріали ф.7 (фонд ЦК ЛКСМУ) Центрального державного архіву громадських об'єднань України (Київ), з-поміж яких – діловодні матеріали ЦК ЛКСМУ (звіти, стенограми з'їздів, пленумів, конференцій, протоколи засідань Бюро і Секретаріату ЦК ЛКСМУ, записки, службове листування, матеріали перевірок, методичні листи і рекомендації тощо) [6].

Фонди Російського Державного Архіву соціально-політичної історії (до 1992 р. – Центральный архів ВЛКСМ, до 1999 р. – Центр зберігання документів молодіжних організацій) містять документи молодіжних (у тому числі комсомольської) організацій та інших об'єднань і рухів, що існували до кінця 1991р.: всього понад 520тисяч одиниць зберігання, зокрема – 20 тисяч одиниць музейно-виставкового фонду; 932 тисяч кінофотодокументів; книги, газети, плакати, листівки і багато інших джерел, що відображають історію молодіжного і дитячого руху в СРСР починаючи з 1917р. [9; 13, с.2].

На особливу увагу заслуговує Музей історії дитячого руху – структурний підрозділ відділу історико-культурологічних програм Московського міського палацу дитячої (юнацької) творчості (на Воробйових горах), в якому зберігаються і періодично експонуються документи і матеріали, що свідчать про створення, становлення і розвиток дитячих об'єднань і їхніх до рослих організаторів. До унікального архіву Музею історії дитячого руху (12фондів) увійшли: архіви діячів скаутського руху і сучасних скаутських організацій Московського палацу творчості дітей і молоді на Воробйових горах. У ньому зібрано більше тридцяти тисяч одиниць різноманітних документів і матеріалів з історії дитячого руху. Найбільш цінний для дослідників 11фонд– документальний, де зібрані рідкісні матеріали, що відображають процес виникнення і розвитку громадського руху дітей (положення, ділові записки, циркуляри, програми, посвідчення, мандати ітощо) [5, с.168–169].

Заслуговують на увагу, збірки законодавчих та нормативних документів, що виходили в хронологічних межах нашого дослідження. Зокрема, починаючи з 20-х років ХХ ст. окремими книгами, спеціальними збірками видавалися документи комсомолу, комуністичної партії та інших громадських структур про дитячий рух: «Очередные задачи комсомола (Материалы ЦК РКСМ, ЦККСМУ и губ. Комитетов КСМУ)» (Харків, 1924), «Наши съезды. Сборник резолюций и постановлений съездов РКСМ (от 1-го до 5-й включ.)» (Москва, 1925), «Детское движение в резолюциях съездов» (Харків, 1926), «Комсомол и детское движение» (Москва–Ленінград, 1926), «Детское коммунистическое движение» (1925, 1932), «Партия, комсомол и детское движение» (Москва, 1928), «Спорные вопросы пионерского движения» (Москва, 1928), «Партия, комсомол и пионерское движение» (Москва–Ленінград, 1930), «В борьбе за реализацию ухвал ЦК ВКП(б) та Київського МПК про школу та піонерорганізацію» (Київ, 1932), «Оработе пионерской организации» (Тифліс, 1932), «Каждый пионер, руководитель должен знать и выполнять решение пленума ЦБ» (Котлас, 1933), «ВКП(б) о комсомоле и молодёжи. Сборник решений и постановлений партии о молодёжи (1903–1938)» (Москва, 1938), «Решения партии і уряду про школу та піонерорганізацію» (Київ, 1938) та ін.

На наступних етапах розвитку дитячого руху продовжилася практика видання спеціальних видань документів, серед яких: збірки документів комсомолу про дитячий рух («Директивы и документы по вопросам пионерского движения» (1959, 1962), «Всесоюзная пионерская организация

имени В.И.Ленина: Документы и материалы» (Москва, 1972, 1974, 1981), «Всесоюзная пионерская организация имени В.И.Ленина: Документы и материалы» (Москва, 1974, 1981) та ін.); збірки документів комуністичної партії («Документы и материалы по работе Всесоюзной пионерской организации имени В.И. Ленина» (Москва, 1958) та ін.); ювілейні законодавчі збірки, систематизовані збірки документів і матеріалів, що стосувалися діяльності піонерської діяльності, до яких увійшли найбільш важливі документи і матеріали КПРС, Президії Верховної ради СРСР, ЦК ВЛКСМ та Центральної Ради Всесоюзної піонерської організації імені В.І.Леніна з питань дитячого комуністичного руху («Всесоюзная пионерская организация имени В.И.Ленина. Документы и материалы. 1920–1974 гг.» (Москва, 1974), збірка-літопис документів, спогадів, фотографій про історію піонерської організації України довоєнного періоду «Піонерія України. 1917–1941 рр.» (1979) та ін. тощо.

Окрему групу джерел документального характеру становлять *опубліковані звернення, листи, відозви* радянських органів до піонерів та школярів, учителів, комсомольців, серед яких: відозва ЦК ЛКСМУ та НКО «Упіонерський похід за соціалістичний урожай, за більшовицьку весну, за хлібзаготівлі. 1933р.» (Харків–Одеса, 1933), «У штурм за 2-гу більшовицьку весну (Районова піонерська колгоспна естафета)» (Херсон, 1931); збірка постанов та відозв, до якої увійшли матеріали Всеукраїнської конференції піонерів у справі перевірки соцзмагання 24–26 травня «Україна – Москва – Ленінград» (Харків, 1930) та ін.

Незважаючи на директивний і часто адміністративно-командний характер, всі ці документи, завдяки узагальненням певних етапів розвитку, оцінкам і аналізу досягнень і недоліків дитячих організацій, є важливим джерелом досліджень проблем історії дитячого руху.

Аналіз означених вище документів піонерської організації, комуністичної партії, комсомолу становлять безумовний інтерес для дослідників історії дитячого руху. Проте важливо враховувати той факт, що зазначені матеріали належать до нормативних документів. Вони підсумовують виконану роботу і визначають завдання на наступний період, але не завжди наводять інформацію про їх вирішення. Загалом документи партії і комсомолу, не зважаючи на їх ідеологічний, імперативний і директивний характер, є важливим джерелом вивчення історії дитячого руху. У цих документах знайшов віддзеркалення колективний досвід керівництва масовим рухом дітей, містяться характеристики форм і методів роботи дитячих організацій, їх структури, поставлені питання взаємодії партії, союзу молоді та піонерської організації. Вивчення і використання означених документів дає змогу здійснити всебічний аналіз історії дитячого руху з перших років його існування і до наших днів.

Суттєвим внеском до джерельної бази дослідження історії дитячого руху є *статті, листи, висловлювання* про юних піонерів партійних, державних і громадських діячів. У них знаходимо аналіз діяльності, пояснення мети, конкретних завдань дитячої організації відповідно до історичних умов, опис змісту і форм роботи, порад і рекомендацій, заснованих на багатому життєвому досвіді і особистих спостереженнях. Зокрема, заслуговує на увагу дослідників збірка висловлювань про піонерську організацію державних і партійних діячів «О пионерской организации» (Москва, 1972).

Важливим джерелом дослідження процесу зародження, становлення і розвитку дитячого руху є *статистичні джерела*, що містять, зокрема, кількісні дані про склад піонерської організації, зростання її рядів та ін. У цьому аспекті заслуговують на увагу збірки, що видавалися статистичним підвідділом ЦК комсомолу і його архівом («Детское коммунистическое движение. Статистический сборник» (Москва, 1924, 1925, 1926); матеріали ряду соціологічних досліджень (зокрема, до кожного комсомольського з'їзду додавався соціологічний зріз стану дитячого, молодіжного руху): «От съезда к съезду» (Москва, 1978) та ін.; книга А.Волкова «Статистика детского коммунистического движения» (Москва, 1928); літературні видання, що містили статистичні матеріали з історії піонерської організації: «40 лет советской пионерии» (Москва, 1961); «Этапы славного пути (очерк развития системы пионерской работы. Летопись пионерских дел)» (Москва, 1973); А.Гусев, «Год за годом... Из пионерской летописи» (Москва, 1961, 1970) та ін.

Для вивчення історії громадського руху дітей велике значення мають *матеріали періодичної преси*, які містять значний фактичний матеріал, відображають та фіксують найважливіші події в діяльності дитячих організацій.

Всі опрацьовані нами періодичні видання, що містять матеріали, присвячені дитячому руху на різних етапах його розвитку, ми поділили на 3 групи, до яких увійшли як українські, так і російські (а пізніше й загальносоюзні) видання: педагогічні і суспільно-політичні журнали; спеціальна «дитяча періодика»; молодіжна та партійна періодика.

Першу групу джерел склали провідні педагогічні і суспільно-політичні журнали, серед яких: «Вестник воспитания» (1890–1906), «Радянська освіта» (1923–1931), «Просвещение Донбасса» («Освіта Донбасу») (1922–1930), «Бюлетень НКО УСРР» (1922–1934), «Народное просвещение» (1918–

1930), «На путях к новой школе» (1922–1933), «Советская педагогика» (1937–1991), «Шлях освіти» (1997–2012), «Путь просвещения» (1922–1930), «Комуністична освіта» (1931–1941), «Педагогика» (1992–2012), «Український вісник рефлексології та експериментальної педагогіки» («За марксо-ленінську педагогіку») (1925–1932), «Соціальна педагогіка: теорія та практика» (2003–2012) та ін.

Друга група – спеціальна дитяча періодика: журнали: «Дитячий рух» (1925–1934), «Пионервожатий» (1934–1941), «Вожатий» (1924–1988), «Колхозный вожатый» (1931–1932), «Пионер» (1928–1941), «Більшовиченята» (1926–1931), «Барабан» (1923–1926), «Червоні квіти» («Пионерія», 1923–1931), «Октябрьские всходы» (1924–1930), «Жовтень» (1928–1941), «Тук-тук» (1929–1935), «Будь наготові» (1926–1928), «Знання та праця» (1929–1941), та ін.; газети: «Юный спартак» (1922–1924), «Червона зірочка» (1923–1924), «Юный ленинец» (1924–1925; 1944–1991), «Юний лєнінець» (1925), «На зміну» (1925–1928), «Юный пионер» (1933–1941), «Пионерская правда» (1925–1991) та ін.

Не менш важливе значення для нашого дослідження становить третя група – молодіжна та партійна періодика: «Інтернаціонал молодіжи» (1915–1922), «Юные товарищи», «Юный коммунист» (розділ «Детское движение») (1920–1934), «Юношеское движение» (1923–1925), «Вести ЦК ВЛКСМ» (з 1926 р. публікували директивні документи ЦК, коментарі з місць, огляди стану керівництва партійних і комсомольських комітетів піонерською організацією), «Вести ЦК ВКП(б)» (з кінця 1925 р.), «Вести ЦК ВЛКСМ» (з 1926 р.) та ін.

Серед інших на особливу увагу заслуговують основні періодичні видання всеукраїнського та загальносоюзного значення: журналів «Дитячий рух» – республіканського органу Центрального бюро Комуністичного дитячого руху (ЦБ КДР) при ЦК ЛКСМУ та «Вожатий» – суспільно-політичний та методичний журнал ЦК ВЛКСМ та Центральної ради Всесоюзної піонерської організації імені В.І.Лєніна.

Значну групу письмових джерел досліджень історії дитячого руху становлять документи освітніх, наукових установ, навчальних закладів та органів народної освіти (особливо з початку 30-х років ХХст., оскільки діяльність піонерської організації в цей період почала будувалася за шкільним принципом). Значна частина означених матеріалів зберігається у фондах документів шкіл та позашкільних установ державного й обласних архівів.

Істотне значення для дослідження мали нормативно-правові документи з питань розвитку освіти, соціального виховання періоду 20-х – 30-х років ХХст. (накази, інструкції, доповіді, методичні листи тощо), що видавалися Наркомосом, Головоцвухом та ін. В цих документах відбилася позиція освітніх керівних органів стосовно дитячого руху, організаційних та методичних засад, кадрового забезпечення та інших аспектів розвитку досліджуваного соціально-педагогічного явища.

У цьому контексті змістовний матеріал містять фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Київ (фонди: 166, 4336, 5127 та ін.). З-поміж інших найбільш вагомими є документи 166фонду «Народний комісаріат освіти» [8], а насамперед відділу «Головне управління соціального виховання» (та його підвідділів: «Інспектура дитячого комуністичного руху», «Сектор дитячого руху» та ін.), що містять матеріали про різні аспекти розвитку дитячого руху, який, зокрема, підпорядковувався Головоцвуху: зведені інформаційні відомості про стан дитячого руху в УСРР та його регіонах; стенограми нарад з питань комуністичного дитячого руху різних рівнів; протоколи засідань (та витяги з них) окремих дитрухівських структур; програми підготовки різних категорій піонерських працівників та інші важливі документи з питань розвитку дитячого руху.

Також заслуговують на увагу матеріали щодо діяльності Наркомосу УСРР та його структурних підрозділів, в яких відображено стан та актуальні питання розвитку системи соціального виховання в Україні: постанови, обіжники Головоцвуху, листування з губвідділами народосвіти, листування з іншими відділами Наркомосу, КП(б)У, КСМУ, статистичні та підзвітні матеріали, мережа дитячих закладів соціального виховання в Україні тощо.

Важливу групу письмових джерел для історико-педагогічного дослідження соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху становлять документи органів народної освіти, що зберігаються в архівних установах Росії, насамперед у Науковому архіві Російської академії освіти, Москва (фонди: №1, 18, 20, 38) [7].

Змістовними є матеріали ще цілого ряду архівних установ Російської Федерації, що містять документи і матеріали з питань розвитку дитячого руху в СРСР. Серед інших заслуговують на увагу фонди Центрального Державного архіву Російської Федерації (ЦГАРФ), Москва (фонди: №298, 1575, 2306) [15].

Важливою групою письмових джерел є мемуарна література – спогади активних учасників, організаторів і керівників дитячого руху, (З.Біленко, «Ми молоді весняні квіти» (Київ, 1974); В.Бичко, «Вона дала мені все» (Київ, 1979) та ін. Лише у згадуваному вже Музеї історії дитячого

руху Московського палацу творчості дітей і молоді на Воробйових горах (Москва) зберігається більше 500 рукописів спогадів ветеранів дитячого руху [1, с.109–110].

Проте поряд із позитивом, дослідники відзначають істотні недоліки джерел такого типу, а саме: слабе розкриття об'єктивних закономірностей, умов, форм громадської активності дітей; «захоплення» зовнішніми показниками практичної діяльності організацій, без проникнення в їхню сутність, виявлення виховних результатів і розгляду повсякденної роботи загонів; прагнення видати особисті враження за об'єктивну дійсність, перебільшити свою роль у розвитку подій тощо.

Особливою групою письмових джерел, в яких знаходимо важливі відомості з історії дитячих організацій, є документи та інші *матеріали міжнародного дитячого руху*, представлені, зокрема, у таких виданнях: «История международного молодёжного и детского движения» (Москва, 1983); «Детское демократическое движение. Современный скаутизм» (Москва, 1979); В.Захожий, В.Лебединський, «Международное юношеское и детское движение» (Москва, 1987) та ін.

Висновки... Отже, аналітичний огляд основних груп джерельної бази дослідження історії вітчизняного дитячого руху свідчить про невичерпне багатство фактів, які і були нами використані в ході дослідження. Незважаючи на директивний і часто адміністративно-командний характер історико-педагогічних джерел досліджуваного періоду (особливо це стосується документів комуністичної партії, комсомолу та інших структур стосовно піонерської організації) – вони містять інформацію, фактичний матеріал, узагальненням певних етапів розвитку, оцінку та аналіз досягнень і недоліків діяльності дитячих організацій, є основою джерелознавчої бази розробки проблем історії дитячого руху як соціально-педагогічного явища.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів означеної проблеми. Подальшого вивчення потребують такі питання, як обґрунтування методологічного значення джерелознавства, методики вивчення й аналізу джерел з історії становлення та розвитку дитячого руху, без яких неможливе всебічне цілісне вивчення історії досліджуваного соціального педагогічного явища.

Список використаних джерел та літератури:

1. Басов Н. Ф. Источники исследования истории детского коммунистического движения и создания пионерской организации (1917–1924) / Н. Ф. Басов, И. Г. Гордин // Советская педагогика. – 1976. – № 8. – С. 104–110.
2. Басов Н. Ф. Некоторые аспекты научно-методического обеспечения региональной системы детских общественных объединений / Н. Ф. Басов. – Кострома, 1999. – 294 с.
3. Васильев К. И. Работа с архивным материалом / К. И. Васильев // Методы педагогического исследования. – М. : Просвещение, 1972. – 159с.
4. Всегда готов!: каталог фильмов о Всесоюзной пионерской организации. – М., 1972. – 72 с.
5. Детское движение : словарь-справочник. – [изд. 2-е, перераб. и доп.]. – М. : Ассоциация исследователей детского движения, 2005. – 543 с.
6. Докладные записки и сводки о росте коммунистического детского движения, о регулировании состава ЛКСМУ и перевыборах ячеек, 1927–1932 рр. // Центральный державний архів громадських об'єднань України, ф. 7, оп. 1, спр. 239, 129 арк.
7. Материалы (протоколы заседаний, доклады, планы работы, программы курсов и др.) о работе Центральной методической коллегии Центрального Бюро Юных пионеров при ЦК РЛКСМ за 1924–25 гг., 1924–1925гг. // Научный архив Российской академии образования, ф. 18, оп. 2, д. 969, 269 л.
8. Матеріали про організацію комуністичного дитячого руху в школах України. 22 травня – 17 грудня 1923 р. // Центральный державний архів вищих органів влади та управління України., ф. 166, оп. 3, спр. 864, 65 арк.
9. О росте пионерской организации и мобилизации 50 тысяч вожатых. Из постановления Бюро ЦК ВЛКСМ // Российский государственный архив социально-политической истории, ф. 1, оп. 3, д. 62, 2 л.
10. Пронштейн А. П. Вопросы теории и методики исторического исследования / А. П. Пронштейн, И. Н. Данилевский. – М., 1986. – 173 с.
11. Раскин Д. И. Историко-педагогический источник в свете современных проблем источниковедения и системного подхода / Д. И. Раскин // Актуальные вопросы историографии : сб. науч. тр. / под ред. Э. Д. Днепровой и О. Е. Кошелевой. – М. : Изд. АПН СССР, 1986. – 230 с.
12. Сухомлинська О. В. Историко-педагогічне дослідження та його околиці / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2005. – № 4. – С. 43–47.
13. Центр хранения документов молодёжных организаций. – М. : ЦХДМО, 1995. – 156 с.
14. Циркуляр командующего украинской и Северной армиями от 9 декабря 1918г. о порядке зачисления учеников 7 и 8 классов средних учебных заведений в бой-скаутские дружины, 1918р. // Центральный державний історичний архів України, ф. 707, оп. 168, спр. 1а, 146 арк.
15. Циркулярные письма Главсоцвоса НКП РСФСР № 1-62 за 1923 г. Циркуляр Главсоцвоса №21 от 21 апреля 1923 года о поддержке детских организаций, 12 января – 14 августа 1923г. // Центральный государственный архив Российской Федерации, ф. 1575, оп. 10, д. 21, 151 л.
16. Шмидт С. О. Источниковедение в кругу других научных дисциплин и вопросы классификации источников (Постановка вопроса) / С. О. Шмидт // Актуальные вопросы источниковедения и специальных исторических дисциплин: тезисы докладов IV Всесоюзной конференции. – М. : Просвещение, 1983. – С. 9–13.

Анотація

Н.Н.Коляда

Источниковедческая основа исследования истории детского движения в Украине

В статье осуществлён анализ источниковедческой основы истории отечественного детского движения. Обобщив различные научные подходы, автором выделены основные группы источников по проблеме истории детского движения: вещественные источники; кинофотофонодокументы; изобразительные материалы; письменные источники (документы партийных, молодёжных и детских организаций; опубликованные письма, обращения высказывания о юных пионерах партийных, государственных и общественных деятелей; статистические источники; материалы периодической печати, документы образовательных, научных учреждений, учебных заведений и органов народного образования; мемуарная литература, материалы международного детского движения).

Ключевые слова: детское движение, источниковедение, историко-педагогический источник, классификация источников.

Summary

N.M.Koliada

The Source Base Study of the History of Children's Movement in Ukraine

The article analyzes the source-base history of domestic children's movement. Summarizing the different scientific approaches, the author singles out the main sources of problems in the history of children's movement: real sources; filmphotophonodocuments, visual materials, written sources. Particular attention is devoted to the analysis of written sources (documents of parties, youth and children's organizations, published an appeal letters about the Young Pioneers party, government and public figures, statistical sources; materials periodicals, documents of educational, scientific and educational institutions and authorities of public education, memoirs, materials of the international children's movement).

Key words: children's movement, sources, historical and pedagogical source study, source base classification.
Дата надходження статті: «10» вересня 2013 р.

УДК 378 (477.4) «192-193» - 057.87: 930.25 (477)

О.Б.КОМАРНИЦЬКИЙ,

кандидат історичних наук, доцент
(м. Кам'янець-Подільський)

**Правобережне студентство педагогічних вишів України у 1920-1930-х рр.:
аналіз архівних фондів**

У статті аналізується ряд фондів Центральних державних архівів вищих органів влади та управління, громадських об'єднань України, державних архівів Вінницької, Житомирської, Київської, Черкаської, Хмельницької областей, м. Києва, які містять багатогранну інформацію з історії студентства педагогічних навчальних закладів Правобережної України у 20-30-х рр. ХХ ст. Показано інформаційний потенціал архівних джерел, у яких широко представлені нормативно-правові акти більшовицької влади у галузі вищої освіти, документи про формування студентського складу, навчальну та громадсько-політичну діяльність молоді, її матеріальне становище і повсякденне життя.

Ключові слова: фонд, архів, студенти, інститут, технікум, осередок.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Незважаючи на ряд робіт, що з'явилися у 20-ті рр. ХХ – на початку ХХІ ст., дослідження життєдіяльності студентства у 1920-1930-х рр. продовжує залишатися актуальним завданням.

«Білою плямою» української історіографії є питання про формування та діяльність студентської молоді педагогічних навчальних закладів України. Її буття у зазначений період за відсутності спеціальних досліджень з цієї проблематики, тільки певною мірою перебувало у полі наукового інтересу істориків.

Аналіз досліджень і публікацій... Практично відсутні є роботи, у яких було б здійснено ґрунтовний аналіз архівних джерел з історії студентства. Окремі аспекти цієї проблеми знайшли свій відбиток у працях О.Л.Рябченко [1], О.О.Лаврут [2], Х.А.Кравчук [3], В.К.Майбороди [4], В.В.Липинського [5], М.І. Мірошніченко [6], А.А.Сасімова [7].

Формулювання цілей статті... Аналіз фондів Центральних державних архівів вищих органів влади та управління, громадських об'єднань України, державних архівів Вінницької, Житомирської, Київської, Черкаської, Хмельницької областей, м. Києва, які містять багатий матеріал з історії студентства педагогічних навчальних закладів Правобережної України у 1920-1930-х рр.